

Новоселецька С. В., Августюк М. М.

ДИСКУРС-АНАЛІЗ ЯК ПРЕДМЕТ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті аналізується дискурс як об'єкт дослідження, що становить водночас і дзеркало, що відбиває рівень соціальної рефлексії щодо того чи іншого поняття, й інструмент для формування нових понятійних зв'язків та конструювання концептуальних схем.

Ключові слова: дискурс, соціокультурний, феномен, лінгвістичний, міждисциплінарний.

В статье анализируется дискурс как объект исследования, составляет одновременно и зеркало, отражающее уровень социальной рефлексии относительно того или иного понятия, и инструмент для формирования новых понятийных связей и конструирования концептуальных схем.

Ключевые слова: дискурс, социокультурный, феномен, лингвистический, междисциплинарный.

The article analyzes the discourse as an object of study is both a mirror that reflects the level of social reflection on a particular concept and tool for forming new relationships and modes of understanding the conceptual design schemes.

Key words: discourse, social reflection, concept, linguistic, conceptual design schemes.

Вчення про дискурс, який визначають як текст у сукупності прагматичних, лінгвістичних, соціально-культурних, психологічних та інших чинників, в останні десятиліття набуло особливого поширення. Цей складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища має довгу і багату історію свого розвитку, адже як зв'язний мовний текст він з'явився ще на зорі зародження гуманітарної науки людства, проте як термін у психолінгвістиці почав використовуватися лише у 50-х роках ХХ століття. Термін “дискурс” увів у використання Ю. Хабермас для цінностей, норм та правил, які знаходяться у соціальному житті. Із дискурсом тісно пов'язана лінгвістика тексту, яка об'єднала суто лінгвістичні та суміжні з ними як теоретичні (літературознавство, функціональна лінгвістика), так і прикладні

підходи (теорія комунікації, статистична обробка текстів, психологія, викладання мов, автоматизований переклад, інформатика тощо).

Мета статті – дослідити проблеми породження та функціонування дискурсу, методи аналізу та синтезу, що передбачає встановлення комунікативно зумовлених категорій, видів та моделей дискурсу, його лінійності, тлумачення тексту, встановлення його параметрів та меж, інтерпретація рівнів дискурсу і тексту тощо.

Наукова новизна дослідження передбачає дослідження того кола проблем, які пов’язані з проведенням дискурсивного аналізу англomовних статей, а також розкриття індивідуальних властивостей таких текстів за допомогою структуризації та поетапності виконання загальноприйнятих завдань дискурс-аналізу, що дасть можливість зробити певні висновки щодо специфіки та особливостей англomовного публіцистичного дискурсу.

При написанні статті були використані праці таких науковців, як Н. Арутюнової, М. Бахтіна, В. Борботька, Т. ван Дейка, Ю. Карпенка, М. Кочергана, В. Красних, М. Макарова, М. Плюжина, Г. Почепцова, К. Серажим, Ю. Хабермса та багатьох інших, які у своїх працях висвітлюють різні аспекти проблеми дослідження та функціонування дискурсу. Так, К. Серажим визначає дискурс як складний психосоціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, Ю. Карпенко – як більшу за абзац одиницю тексту, для якої характерна єдність змісту та семантика, В. Красних розглядає його як з точки зору результату (сукупність текстів, створених у процесі комунікації), так і з погляду процесу, що являє собою вербалізовану мовленнєву діяльність тощо. Г. Почепцов розглядає дискурс як соціолінгвістичну структуру, а не суто лінгвістичну, оскільки дискурс як одиниця являє собою поєднання мовних і соціальних вимог. Т. ван Дейк запропонував програму дослідження дискурсу, що носить назву “теорія мовленнєвих актів”, де дослідник розглядає дискурс як складне когнітивне утворення.

Стадії та етапи проведення дискурсивного аналізу виділяє Т. Хакін, і варто зазначити, така структуризація має позитивне значення під час аналізу того чи іншого тексту. Г. Почепцов у своїх роботах також велику увагу звертає на визначення видів та типів дискурсу, що належать до комунікативно зумовлених компонентів дискурсу. Тривимірна модель дискурсивного аналізу, розроблена англійським ученим-лінгвістом Н. Феркло, складовими якої є текст, дискурсивні та соціальні практики, має вагомий вплив не лише на створення будь-якого тексту, але і на процес його використання. Однак, незважаючи

на історію розвитку дискурсу, багатоаспектність та різноспрямованість наукових праць дослідників не є достатньо розвиненою і вдосконаленою, що, своєю чергою, породжує надії на подальше дослідження та ґрунтовне опрацювання цього поняття.

Варто зазначити, що образну картину змальованих суспільних подій, що мають місце у сучасному суспільстві, було створено за допомогою етапності та структурованості здійснення дискурсивного аналізу, який, на відміну від лінгвістики тексту, що зосереджується лише на мовних аспектах побудови тексту, передбачає перенесення акцентів із формально-лінгвістичних характеристик дискурсу на позалінгвальні чинники його породження в комунікативному середовищі. Такий процес відбувається за певних обставин комунікації, що, як відомо, відіграє роль соціальної дії. Дослідження методів дискурсивного аналізу і сприяє створенню цілісної “картини” тексту. Завдяки критичному дискурсивному аналізу стало можливим визначити стильові, образні, функціональні та прагматичні особливості написання публіцистичних текстів як інформаційних повідомлень, основною функцією яких є пропагандистська, такі як визначення структурних особливостей, стилю написання, дискурсивних відмінностей, встановлення агентів-рушіїв дії, дослідження ролі модальності.

Складний соціолінгвістичний феномен комунікативного середовища, що породжується низкою лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, носить назву дискурсу. Дискурс як зв’язний текст має довгу та багату історію свого розвитку. Понад дві тисячі років поняттям “дискурс” (фр. “discourse”, англ. “discourse”) означали бесіди (діалоги, мовлення) – спочатку тільки вчених, пізніше – широкого загалу. Первісно він був синонімом усної чи писемної мови. І лише у 50-х рр. ХХ ст. термін почав вживатися в лінгвістиці. Внутрішня організація дискурсу стала предметом дослідження наприкінці 55-х рр.

У 70-ті рр. ХХ ст., а саме у 1975 р., у назві статті американських мовознавців Дж. Лакофора та Х. Томпсона з’явився термін “когнітивна грамати́ка”, виникла нова наука, яка отримала назву когнітивної лінгвістики, що позначає мовний напрям, у якому функціонування мови розглядається як різновид когнітивної (пізнавальної) діяльності. Когнітивна лінгвістика входить до складу когнітології – науки про когнітивні процеси у свідомості людини, які забезпечують оперативне мислення, а також пізнання світу.

Когнітологія “завдячує” своїй популярності лінгвістичним процесам, що відбувалися на початку 1970-х рр. і отримали назву “когнітивна революція”. Саме тоді на зміну усталеним нормам і цінностям

прийшов такий принцип наукового опису, як когнітивізм, що був так званою “реакцією” на панування механізму й біхевіоризму. Такі зміни були конче необхідними, оскільки попередні методи спостерегали лише за “об’єктивно фіксованими зовнішніми стимулами та реакціями, тим самим позбавляючи інтроспекцію права на наукову доказовість”. Тобто, вони розглядали мислення як щось позамовне (екстралінгвальне) і вилучали його з теорії мови, оголошуючи мислення функцією. Когнітивізм же відразу зацікавився питанням впливу внутрішніх чинників. Метафізичні уявлення про людину змінилися на менталізм. Із розвитком комп’ютерних технологій модельована нова парадигма почала широко застосовувати аналогію в переданні інформації між машиною та людською свідомістю, а також при опрацюванні та зберіганні інформації. Почалися спроби побудови системи штучного інтелекту і нейробіології. Саме в цьому періоді почався процес впровадження у семантику і прагматику таких когнітивних категорій спілкування, як фрейми, плани, сценарії, схеми тощо.

На початку 1970-х рр. під впливом когнітивної лінгвістики сформувалася нова течія – “лінгвістика тексту”, що надавала мові роль суспільного фактора і об’єднувала суто лінгвістичні та суміжні з ними теоретичні (літературознавство, функціональна стилістика) і перекладні (теорія комунікації, статистична обробка текстів, психологія, викладання мов, автоматизований переклад, інформатика тощо) підходи. Одночасно виникла потреба як чіткого окреслення предмета дослідження лінгвістики тексту, так і чіткого визначення сутності двох ключових понять – тексту і дискурсу, оскільки досить довго ці терміни були синонімічними. І лише на межі 1970-1980-х років їх стали диференціювати. Термін “лінгвістика тексту” став включати граматику тексту, структуру тексту і власне сам текст. Нині під дискурсом розуміють процес застосування мовної системи, а під текстом – результат цього процесу. Відмінність між поняттями сформулював Е. Бенвеніст.

Майже одночасно виникла потреба у когнітивній інтерпретації соціального. Прагнення розв’язати цю проблему зумовило появу нового напрямку у лінгвістиці: “соціально-когнітивної теорії”. Одним з основних методів соціально-когнітивних досліджень став феноменологічний метод, що був розроблений на основі принципу цілісності сприйняття (вчення І. Канта) німецькою геншальт-психологією, представниками якої були Г. Штейнталь, В. Вундт та інші.

На початкових етапах велику увагу лінгвісти приділяли “психологічному полю”, тобто суб’єктивному сприйняттю окремою людиною

її соціального оточення. Психологічне поле розглядалося в комплексі як єдине ціле і складна “конфігурація сил”. Для визначення природи цих сил потрібно було включити до аналізу психологічного поля дві пари чинників: особистість і ситуацію, а також їхні похідні – когнітивні та мотиваційні функції. Адже багато семантичних процесів (метафоричні, метонімічні переноси, зближення значень та інші) пояснюються законами асоціації, оскільки зв’язок предмета з його назвою має психічний характер. Посилилась роль категорій “мовна особистість” та “ситуативний контекст”, з’явилась велика кількість теоретичних моделей контексту. Проте навіть досі немає фундаментальної когнітивної теорії мовленнєвої взаємодії учасників комунікативного дискурсу. Це пояснюється тим, що до середини 1980-х рр. майже не проводилося наукового опрацювання лінгвістичного матеріалу, а більшість основних праць із соціально-когнітивної теорії з’явилися набагато пізніше. Останнім часом все-таки намітилися певні зрушення у цьому напрямі вивчення дискурсу. Почалось використання ідей традиційних напрямів (феноменології, символічного інтеракціонізму, аналітичної філософії) у поєднанні з новими або маловідомими теоріями (постструктуралізму і постмодернізму, теорії соціальних репрезентацій, соціального структуралізму тощо).

Феноменологія – це наука, засновником якої є Е. Гуссерель, створила базу нової гуманітарної парадигми. В її основі лежить лінгвістика тексту, що зумовила розвиток аналізу дискурсу, який став визначальним складником дискурсології.

У 20-х рр. ХХ ст. французький вчений Г. Гійом заклав основи психосистематики. Це вчення намагалося пояснити “функціонування одиниць мови у мовленні загальними напрямками руху людської думки”. Символічний інтеракціонізм, представлений у роботах Д. Дьюї, Ч. Пірса, Дж. Л. Міда, М. Блюмера, бере початок у вченнях ранніх прагматиків і дає сучасній науці багато цінних ідей. Зокрема, одним із найважливіших висновків цього напрямку є положення про те, що мотиви, настанови, емоції та образи виступають результатами мовного спілкування, конструктами, які постійно виробляються в комунікативних процесах, а також – у соціальному конструкціонізмі та дискурсивній психології.

Теорія соціальних репрезентацій дає змогу лінгвістиці краще зрозуміти співвідношення психічного та соціального в акті мовлення. Основу теорії склали поняття та ідеї Е. Дюркгейма, Ж. Паже і З. Фрейда. Критичний аналіз дискурсу вивчає відношення нерівності, дискримінації та підлеглості, що виражені в мові та дискурсі. Ця дис-

ципліна розвинулась в Європі в середині 1980-х рр. і її представниками є Р. Годель, Р. Крейд та інші.

Теорія соціалізації Л. Виготського дозволяє розглядати мову як основний культурний засіб мислення і діяльності, включений до системи соціального життя суспільства. Цей напрям тісно пов'язаний із дослідженнями в когнітивній антропології. Тому когнітивно-психологічні проблеми, подібно до когнітивно-антропологічних, також вирішуються за допомогою аналізу мовного спілкування.

Отже, маючи довгу історію свого розвитку, дискурс як термін почав вживатися у лінгвістичній науці лише наприкінці 50-х років ХХ століття. Його ввів у використання Ю. Хабермас. Дискурс бере свій початок і знаходить досить широке застосування своїй внутрішній організації у таких науках, як когнітологія, лінгвістика тексту, психологія, феноменологія, психосемантика та інших. Лише на межі 1970-80-х років дискурс почали диференціювати з текстом, надавши йому властивостей процесуального застосування мовної системи.

Усе, що оточує людину і що є необхідною складовою її існування, носить назву комунікативного середовища. Ключовими фігурами такого середовища є предмети і явища, які найчастіше використовуються для передачі комунікативних функцій, за допомогою яких можна "синхронізувати життя суспільства у часі та просторі".

Протягом декількох останніх десятиріч років поняття дискурсу стало об'єктом дослідження психологів, лінгвістів, соціологів, політологів та філософів. Такий інтерес науковців пояснюється необхідністю вивчення особливостей взаємодії індивідів у певному, чітко окресленому комунікативному середовищі, а також прагненням провести чіткі межі між різними сферами комунікації в суспільстві.

Як зазначає К. Серажим, у якій би царині не проводилося дослідження – лінгвофілософії, семіотиці, риториці, поетиці, інтерпретації тексту тощо, – дискурс виконує роль такого собі "об'єднувального осердя" і трактується кожним напрямом по-різному. Дискурс існує як спілкування і як результат наукового мислення, як мова політики і як художній витвір.

Термін "дискурс" увів у використання Ю. Хабермас для позначення виду мовленнєвої комунікації, що пропонує раціональний критичний розгляд цінностей, норм і правил соціального життя. За його словами, "дискурс – це мовлення, представлене в ролі цілеспрямованих соціальних дій; це механізм, що бере участь у когнітивних процесах". На думку науковця, "дискурс слугує обґрунтуванням проблематичних претензій на значення думок та форм". Дискурс не лише наго-

лошує на власних “претензіях”, але й наполягає на тому, що вони є результатом “імовірності тих спонук до дій та вчинків”, що повинні спричинити те перебування всіх мотивів поза межами “спільної здатності до порозуміння”.

Найбільш визнане сучасними мовознавцями тлумачення увів у науковий обіг Т. ван Дейк. За його словами, дискурс відображає національну ментальність і культуру в усіх їхніх виявах. Науковець називав дискурс “складною комунікативною подією”.

Дискурс – це використання мови в повсякденних текстах і спілкуванні. Він є динамічною формою соціальної практики, яка створює соціальний світ, особливості та ідентичність. Особистість формується шляхом засвоєння соціальних діалогів. Дискурс служить для формування суб’єктивної психологічної реальності в середині нього самого. Тому дискурс не є абстрактною системою, а виступає “ситуативним” використанням мови в певних контекстах. Образно кажучи, дискурс – це “текст, занурений у життя”, де в процесі сприймання усного мовлення контекст відіграє надзвичайно важливу роль. До нього належать не тільки власне мовні засоби (вислови, фрази, статті тощо), а й міміка, жести, за допомогою яких виражається референція та емоційно-оцінний вплив на співрозмовника. Дискурс вивчається разом із “відповідними формами життя”: репортаж, інтерв’ю, аналітичні статті та інформаційні повідомлення, публічні виступи, коментарі, кулуарні обміни думками, судові засідання, товариські бесіди, офіційні прийоми тощо. Тому дискурс виступає у формі фреймів (типових ситуацій) або сценаріїв (ситуацій в розвитку).

Дискурс – це тип комунікативної діяльності, інтелектуальне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників. Це також синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних) чинників, які визначаються конкретним колом “форм життя”, залежними від тематики спілкування, що має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів.

В. Красних наводить стисле визначення поняття. На його думку, дискурс – це вербалізована мовленнєва діяльність, що розуміється як сукупність процесу і діяльності і володіє як власне лінгвістичним, так і екстралінгвістичним планами. А. Баранов вважає, що власне мовний дискурс дуже “терпеливо відноситься” до помилок, оскільки він передбачає їх усунення.

Дискурс можна розглядати як з точки зору результату (сукупність

текстів, створених у процесі комунікації), так і з погляду процесу, що являє собою вербалізовану мовленнєву діяльність.

У світі дискурсу діють свої правила, йому притаманні власні уявлення про істину. Кожен дискурс – це один із можливих світів зі своїми власними специфічними законами.

Дискурс також може трактуватися у вузькому і в широкому значеннях. Дискурс у вузькому значенні – вияв мовленнєвої діяльності в розмовно-побутовому мовленні. Він являє собою обмін репліками без особливої мовленнєвої задумки (концепція О. Б. Сиротиніної). Дискурс у широкому значенні трактується як вияв мовленнєвих можливостей окремої мовної особи (П. В. Зернецький), як система комунікації (Ю. Шрейдер, В. Сергєєв).

Як зазначає К. Серажим, дискурс – це складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який визначається власними соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими чинниками, має "видиму" – лінгвістичну та "невидиму" екстралінгвістичну структуру, і характеризується спільністю світу, який "будується" впродовж розгортання дискурсу його репродуцентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем тощо).

Дискурс – це життя тексту в нашій свідомості, це накладання інформації, отриманої з тексту, і нашого знання про обставини та причини його породження на ментально-чуттєве інформаційне поле нашого "Я".

Досить досконалу програму дослідження дискурсу запропонував Т. ван Дейк, яка носить назву "теорія мовленнєвих актів". Дослідник розглядає дискурс як складне когнітивне утворення, для аналізу якого потрібні структури репрезентації знань, закладених у дискурс. Т. ван Дейк головним типом такої репрезентації обирає "модель ситуації", що будується на основі попереднього індивідуального досвіду учасників комунікації, їхніх намірів, переконань, настанов, інтересів, почуттів та емоцій. Тому "модель ситуації" Т. ван Дейка є досить абстрактною. За словами ще одного вченого, Г. Вайнріха, "ми говоримо не окремими словами, а реченнями і текстами, і наше мовлення знаходиться в ситуації". Це підтверджують також і В. Голод, А. Шахнарович та М. Полюжин, висловлюючи думку, що "текст містить в собі нібито всю "картину" ситуації спілкування в її однині і нероздільності".

Щоб адекватно оцінити ситуацію, Т. ван Дейк виділяє три види інформації. Це інформація загального характеру (фрейм як структура представлення знань у мовленнєвій ситуації, кінцевий інформацій-

ний стан речей, а також інформація про всі попередні взаємозв'язки між комунікантами.

Для аналізу текстових структур Т. ван Дейк застосовує метод декомпонування дискурсу, який поділяється на декілька змістових рівнів. Це рівень релевантності та риторичних операцій, стиль, локальні структури або мікроструктури (морфологічні, синтаксичні та лексичні механізми формування фраз та засоби породження зв'язних текстів), а також глобальні структури (семантичні макроструктури) і формальні суперструктури (взаємодія текстів у дискурсі).

Така структурно-орієнтована парадигма побудови дискурсу доповнюється новою парадигмою. Вона, за словами її автора Ю. Степанова, тлумачить дискурс як “мову в мові”. Характер мови як системи в системі, що складається з певних елементів, передбачив Ф. де Соссюр. Він визначив мову як “соціальний елемент лінгвальної діяльності”. Тому дискурс постає у вигляді спеціального використання мови для вираження особливої ментальності та ідеології, що потребує відповідної граматики та лексики. Мовні варіанти на рівні дискурсу здатні як встановлювати соціальні зв'язки, так і створювати перешкоди між людьми, підкреслювати внутрішню єдність групи, включаючи в той же час “не членів” групи.

Науковець із Інституту мовознавства Віденського університету Р. Водак пропонує дискурсивно-історичний метод дослідження дискурсу, підґрунтям якого є соціо- та психолінгвістична теорії породження тексту. Згідно з цим методом, дискурс має досліджуватися на трьох рівнях – соціопсихологічному, когнітивному та лінгвістичному, і до аналізу дискурсу має бути включеним як власне лінгвістичний, так й історичний матеріал. Таким чином, дослідження дискурсу та його тлумачення є об'єктом зацікавлення не лише лінгвістики, а й інших наук.

Є ще один метод, який допомагає виявити мовні факти, характерні для кожного виду дискурсу. Він носить назву “метод аналізу мовленнєвих актів” і застосовується для аналізу різних видів дискурсу. Сьогодні дискурсивний аналіз виокремлюється як один із напрямків дослідження в наратології, яка вивчає внутрішньо текстовий зв'язок, тобто взаємовідношення різних дискурсів усередині одного, адже між різними дискурсами існує певна взаємообумовленість, завдяки якій можна визначити той чи інший характер дискурсу, що актуалізується (наприклад, аргументаційний дискурс наявний у абсолютній більшості дискурсів).

Досить великий внесок у вивчення дискурсу зробили методи стилістики мови. Стилїстика як суто лінгвістична дисциплїна стала ді-

свою для аналізу такого складного за своєю природою феномену, як дискурс. Такі дослідники, як Ю. Хабермас та М. Фуко, переконані, що між поняттям “дискурс” і “стиль”, “дискурс” і “текст” є багато спільного. І це справді так, якщо розуміти під стилем (дискурсом) сукупність текстів у письмовій і усній формі в певній комунікативній сфері діяльності, хоча поняття дискурсу значно ширше.

М. Фуко запропонував для позначення рівня “культурного звання” термін “епістема”. Таким чином він дав узагальнене визначення сукупності форм знань конкретної історичної доби. Крім того, епістема значною мірою визначає тезаурусне наповнення окремих інституційних дискурсів, а саме – критичного, політичного, ідеологічного, мистецтвознавчого (літературного) тощо.

Найбільш плідним та науково обґрунтованим для аналізу дискурсу є комплексний метод дискурс-аналізу, суть якого полягає у виявленні та вивченні як вербальних компонентів, так і прагматичних чинників.

Дискурси можна також класифікувати за комунікативною метою: інформативи, директиви, експресиви, комісиви, окультиви; а також відповідно до методу та змісту різних дисциплін: когнітології, загальної теорії комунікації, соціолінгвістики, психолінгвістики тощо. Кожний з цих дискурсів характеризується своєю власною мовною функцією.

Дискурси поділяються на чотири групи:

- 1) експозиція – щоб донести повідомлення і пояснити;
- 2) аргументація – переконати;
- 3) розповідь – розповісти;
- 4) опис – описати зовнішній вигляд, почуття, смаки, запахи, звуки

тощо.

Г. Блас розглядає дискурс як сукупність текстів певної тематичної спрямованості. Він виділяє: спеціальний (дослідницький) дискурс (тексти монографій); науково-популярний дискурс (тексти науково-популярних журналів); дидактичний (педагогічний) дискурс (тексти підручників), а також правовий (юридичний) дискурс (тексти судово-правової системи). Г. Блас вважає, що кожний дискурс подається у вигляді різних ситуацій, які утворюють типи всередині дискурсу.

Ю. Хабермас “абстрактно” виділяє “п’ять випадків дискурсу”. На його переконання, дискурс може виступати засобом комунікативної дії і втілюватися у розмову з метою інформації та навчання, або ж бути і заздалегідь організованим диспутом, і комунікативною дією, і так званим “терапевтичним дискурсом”, створення умов для якого призводить до виникнення “саморефлексії” (психоаналітична розмова лікаря з пацієнтом).

Крім того, дискурс може також бути “нормальним”, тобто таким, який слугує обґрунтуванню певних претензійних питань (реалізується у формі наукової дискусії). Науковець також виділяє нові форми дискурсу – “навчання за допомогою дискурсу замість дискурсу як засобу для інформації та інструкцій”.

Отже, дискурси прийнято класифікувати за типами, групами, комунікативними ситуаціями, комунікативною метою, тематичною спрямованістю тощо. Серед безлічі класифікацій дискурсів, що відображають взаємодію людей у певних сферах гуманітарних наук, найбільшого поширення набули діловий, науковий та поетичний дискурси.

Для фахівця у галузі дискурсу не так важливо, хто саме вимовив те або інше слово, його цікавить не індивідуальне авторство, а послідовне відтворення представниками тієї або іншої спільноти усталених концептуальних схем.

Дискурсивні практики, у яких мовна форма й соціально-комунікативна дія постають як одне ціле, опинилися на вістрі дослідницької уваги представників різних соціальних та гуманітарних дисциплін. Така міждисциплінарна постановка проблеми виявилась вкрай плідною для вивчення тих досить численних видів людської діяльності, які пов'язані з продукуванням текстів.

Ще в 20-х рр. минулого століття В. Волошин (М. Бахтін) стверджував, що свідомість людей “з формою мови як такої, з мовою як такою взагалі не має справи <...>. Ми, насправді, ніколи не вимовляємо слова й не чуємо слова, а чуємо добре чи погане, важливе чи неважливе, приємне або неприємне тощо”. У нормальних умовах спілкування, тобто за відсутності комунікативних бар'єрів, мову як таку люди ніби не помічають.

Із розвитком циклу когнітивних наук виявилось, що дискурсивні практики являють собою вдачакий матеріал не тільки з погляду вивчення механізмів соціальної дії й процесів спілкування, а також і як матеріально фіксована реальність колективної свідомості (або колективного несвідомого). Іншими словами, дискурс є не просто пасивним середовищем функціонування тих або інших концептуальних образів і схем, але й активним засобом їхнього конструювання й відтворення. Двосторонній характер зв'язку між вербальною діяльністю та соціумом становить одну з підвалин дискурсивних студій. Одна з поширених дефініцій тлумачить дискурс як соціальну практику, що створює соціальну структуру і водночас створюється нею, натомість дослідники, що працюють у галузі когнітивної лінгвістики, демон-

струють, яким чином базові ментальні моделі, репрезентовані в мові, впливають на формування наших соціальних уявлень.

Поряд з комунікативним існує й другий важливий аспект аналізу дискурсу – це спрямованість на виявлення глибинних когнітивних чинників, які формують сприйняття (або “спосіб бачення”) певних фактів і складають підґрунтя прийняття політичних рішень. Такий підхід у вигляді концептуального аналізу відкриває принципово нові можливості для розгляду політичної реальності, оскільки дозволяє вийти за межі практично-інтуїтивного розуміння політичних текстів і дістатися глибшого рівня їхнього змісту.

Водночас дедалі більше стає очевидним, що новітні когнітивні лінгвістичні підходи виявляються вельми ефективними при спробах проникнення до сфери прихованих смислів, до цього глибинного та неявного рівня повсякденного знання, яке є спільним для членів тих чи інших соціальних утворень. Виявити зміст та структуру відповідних ментальних моделей може допомогти аналіз дискурсивних практик, у межах яких ці моделі реалізуються та відтворюються.

Когнітивна концептуалізація, як правило, перебуває поза межею активного вибору того, хто говорить, і належить до рівня фонових знань, що поділяють члени певної спільноти і беруть як даність, як щось безумовне й “природне”. Тому для виявлених таких відмінностей необхідний спеціальний аналіз.

Не випадковим є і поступове зростання уваги до результатів лінгвістичних досліджень з боку представників інших соціальних та гумантарних наук, які переважно мають справу з мовними виявами людини, вивчають у тому чи іншому аспекті словесну діяльність. Розвиток наук про людину і суспільство (соціології, соціальної психології, історії, антропології) протягом минулого століття поступово привів до усвідомлення того факту, що основні висновки цих наук, і, значною мірою, використовувані ними підходи базуються на аналізі результатів мовної поведінки людей, тобто усних чи писемних текстів. З’являються нові методи якісного аналізу, що мають справу з атитюдами й результатами вимірів суспільної думки. Дискурсивні студії, що базуються на лінгвопрагматичних та когнітивно-семантичних підходах, дозволить змінити кут розгляду проблеми колективної свідомості, суспільної думки й тому подібних сутностей, сфокусувавши увагу на аналізі смислів без відриву від їх матеріальних носіїв – слів, висловлювань, текстів.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Образ: (Опыт концептуального анализа) // Референция и проблемы текстообразования. – М.: Высшая школа, 1988. – 216 с.
2. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику: Учебное пособие. Изд. 2-е, исправленное. М.: Едиториал УРСС, 2003. – 360 с.
3. Бахтин М.М. О феномене жизненной идеологии и его отражение в тексте // Лингвистика: Сб. науч. тр. – Пермь: ПГУ, 1990. – 290 с.
4. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Монографія / Ф. Бацевич. – Б. м.: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 281 с.
5. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник – К.: ВЦ “Академія”, 2004. – 344 с.
6. Брицин М.В. Модальна грамати́ка дискурсу як один із напрямів семантико-синтаксичних досліджень // Мовознавство. – 2006. – №2-3. – С. 101-110.
7. Вежбицкая А. Метатекст в тексте. – М.: Высшая школа, 1978. – 404 с.
8. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 144 с.
9. Гнезділова Я.В. Лексико-стилістичні особливості емоційного та емотивного дискурсів // Проблеми семантики слова, речення, тексту: Зб. наук. пр. / Київ. нац. лінгв. ун-т; Відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2005. – Вип.13. – С. 110-116.
10. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 336 с.
11. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник: – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 464 с.
12. Красных В.В. Основы психолінгвістики и теории коммуникации: Курс лекций. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2001. – 270 с.
13. Кусько К.Я. Лінгвістика тексту та її когнітивний потенціал // Іноземна філологія. Український науковий збірник. – 1999. – Вип. 111. – С. 98-101.
14. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту: Учебник для студентов філологічних спеціальностей. – 3-е изд. – Одесса: Латстар, 2002. – 292 с.
15. Петров В.М., Караулов Ю.Н. Дискурс как объект исследования. // Новое в лингвистике: Сб. научн. тр. – Тверь, 1989. – 346 с.
16. Поллюжин М.М. Курс лекцій з лінгвіоісторіографії: Навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей. – Вінниця: ПП Видавництво “Фоліант”, 2004. – 272 с.
17. Почепцов Г.Г. Теория и практика коммуникации. – М.: Рефл-бук, 2001. – 656 с.
18. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. К.: Видавничий центр “Київський університет”, 1999. – 308 с.
19. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. Монографія / За ред. В. Різуна. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 392 с.

20. Соссюр ф. де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. – К: Основи, 1998. – 324 с.
21. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації // Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С. 84-90.
22. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗИАК, 2003. – 448 с.
23. Худолій А.О. Функціональні зміни у мові американської публіцистики кінця ХХ – початку ХХІ століття. Монографія. – Острого: Вид-во НаУОА, 2006. – 384 с.
24. Шевченко И.С., Мороз Е.И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование // Вісник ХНУ ім.Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 33-38.
25. Яворська Г.М. Лінгвістика в дослідженні міждисциплінарних об'єктів (до аналізу колективних ідентичностей) / Г. М. Яворська // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: зб. наук. статей. – Київ: Вид. центр КНЛУ. – 2006. – С. 46-59.
26. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: мова, культура, влада. – К., 2000.
27. Communication in the Global Age: Celebrating Ten Years of Development and Success / Conference Abstracts. – Lviv: Marusych, 2005. – 290 p.
28. Cook Guy. Applied Linguistics. – Oxford University Press, 2003. – 134 p.
29. Hunston S. Corpora in Applied Linguistics. – Cambridge University Press, 2002. – 241 p.
30. Miller T. Functional Approaches to Written Texts: Classroom Applications. – Washington: United States Information Agency, 1997. – 288 p.